

WITOLD FILIPCZAK
Uniwersytet Łódzki

Stronnictwo regalistyczne w województwie kijowskim 1780–1782

Życie polityczne i sejmikowe obszarów ukraińskich należy do zagadnień słabo zbadanych przez polską historiografię. W ostatnich latach, dzięki pracom Karola Mazura¹ i Jarosława Stoliczkiego², dokonał się tu znaczący postęp w odniesieniu do XVI i XVII w. Znacznie słabiej zaawansowane są badania nad powyższą tematyką w XVIII w., w tym w czasach Stanisława Augusta Poniatowskiego. Problematyka polityczna i sejmikowa dotycząca obszaru województwa kijowskiego pojawiała się zwykle jako element badań w skali całej Rzeczypospolitej. Gdy idzie o lata sześćdziesiąte XVIII w. odnotować można książkę Marii Czeppe i artykuł Tomasz Szwacińskiego³. W odniesieniu do czasów Rady Nieustającej powyższą problematyką zajmowali się Andrzej Stroynowski⁴ i piszący te słowa⁵. O sejmikach województwa kijowskiego przed Sejmem Czteroletnim i w czasie jego obrad pisali Jerzy Michalski⁶,

¹ K. Mazur, *W stronę integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569–1648*, Warszawa 2006.

² J. Stoliczki, *Wobec wolności i króla. Działalność polityczna szlachty ruskiej, ukraińskiej i wołyńskiej w latach 1673–1683*, Kraków 2007.

³ M. Czeppe, *Kamaryla Pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcha 1750–1763*, Warszawa 1998, s. 136–138; T. Szwaciński, *Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r.*, „Kwartalnik Historyczny” 2006, R. CXIII, nr 1, s. 31–32.

⁴ A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej. Studium z dziejów kultury politycznej*, Łódź 2005, s. 95.

⁵ W. Filipczak, *Walka o mandaty poselskie w prowincji małopolskiej przed sejmem 1778 roku*, „Acta Universitatis Lodzensis” 1996, Folia Historica 58, s. 123–124 (także w: *idem*, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000, s. 89–91).

⁶ J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 roku*, cz. II, „Przegląd Historyczny” 1960, t. LI, z. 2, s. 337–338.

Zofia Zielińska⁷ oraz, najszerszej, Wojciech Szczygielski⁸. Ostatnio Tadeusz Srogosz zajął się rolą, jaką odegrał Józef Stempkowski w tworzeniu stronnictwa regalistycznego na Ukrainie na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych wieku XVIII⁹. Istotny dla tematu jest również obszerny biogram J. Stempkowskiego w *Polskim Słowniku Biograficznym*, opracowany przez Agnieszkę Kamińską¹⁰. Należy zaznaczyć, że w części cytowanych opracowań sprawom województwa kijowskiego poświęcono jedynie kilkunastu akapity. W tej sytuacji dużą wartość dla historyka mają dziewiętnastowieczne wydawnictwa Kazimierza Pułaskiego (*Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha, marszałka w. kor. z lat 1783–1790*)¹¹, a zwłaszcza Bronisława Zaleskiego (*Korespondencja krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792*). Szczególne znaczenie dla podejmowanego tematu ma ta druga publikacja. B. Zaleski, opierając się na korespondencji królewskiej, przedstawił wiele wiadomości dotyczących przebiegu burzliwego sejmiku poselskiego województwa kijowskiego w Żytomierzu w roku 1786¹².

Zakres terytorialny pracy nie wymaga komentarza. Jest nim województwo kijowskie, składające się z trzech powiatów – kijowskiego, żytomierskiego i owruckiego. Wyjaśnienia wymagają natomiast przyjęte przeze mnie ramy chronologiczne. Data początkowa (1780) ma charakter umowny. O jej przyjęciu zadecydowały względy dwojakiej natury. Nie bez znaczenia były przyczyny praktyczne – dziejami sejmiku w Żytomierzu w 1778 r. zajmowałem się w ramach wcześniejszych badań¹³. Istotne jest również to, że 1780 r. przyniósł istotne zmiany w funkcjonowaniu stronnict-

⁷ Z. Zielińska, „O sukcesji tronu w Polsce” 1787–1790, Warszawa 1991, s. 212–213.

⁸ W. Szczygielski, *Referendum Trzciemajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994, s. 260–266.

⁹ T. Srogosz, *Początki budowy stronnictwa królewskiego na Ukrainie przez Józefa Gabriela Stempkowskiego (koniec lat sześćdziesiątych – początek siedemdziesiątych XVIII w.)*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2006, R. V, nr 1 (9), s. 171–183.

¹⁰ A. Kamińska, *Stempkowski (Stępkowski) Józef Gabriel*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej: PSB], t. XLIII, Warszawa–Kraków 2004–2005, s. 385–392.

¹¹ K. Pułaski, *Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha, marszałka w. kor. z lat 1783–1790*, [w:] idem, *Szkice i poszukiwania historyczne*, Ser. druga, Petersburg 1898, s. 99–129.

¹² B. Zaleski, *Korespondencja krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792*, Poznań 1872, s. 54–57.

¹³ Zob. przyp. 5.

stwa królewskiego. Na Litwie doszło do upadku dotychczasowego przywódcy tamtejszych regalistów – podskarbiego nadwornego litewskiego Antoniego Tyzenhauza¹⁴. W Koronie w 1780 r. umierają wpływowi w stronnictwie królewskim Jacek Ogrodzki, sekretarz wielki koronny i szef Gabinetu Stanisława Augusta oraz Andrzej Młodziejowski, kanclerz wielki koronny i biskup poznański. J. Ogrodzki był jednym z najbliższych współpracowników monarchy. A. Młodziejowski z kolei nie cieszył się pełnym zaufaniem króla, dzięki dużej aktywności brał jednak ważny udział w realizacji polityki personalnej i sejmikowej¹⁵. Stronnictwo regalistyczne nabierało nowego kształtu, na pierwszy plan wysuwał się zaś coraz bardziej, zwłaszcza w Koronie, królewski brat – biskup płocki (od roku 1784 prymas) Michał Poniatowski¹⁶.

Zmiany te nie od razu wpłynęły na funkcjonowanie obozu regalistycznego na południowo-wschodnich kresach Rzeczypospolitej. W początkach lat osiemdziesiątych funkcjonował tam nadal system oparty na bezpośrednim podporządkowaniu liderów szczebla wojewódzkiego królowi. Byli nimi: w województwie kijowskim kasztelan kijowski J. Stempkowski, w województwie bractawskim bracia Grocholscy (kasztelan Marcin i miecznik koronny Franciszek)¹⁷, na Podolu podkomorzy latyczowski (od 1782 r. podkomorzy podolski) Kazimierz Józef Lipiński (wpływy miał tu również koniuszy koronny Jan Kicki)¹⁸. Obszarem newralgicznym był Wołyń, gdzie funkcjonowały dwa sejmyki poselskie – w Łucku i we Włodzimierzu, ten drugi jako egzulancki dla województwa czernihowskiego. Brakowało tam niekwestionowanych liderów. Wycofał się z życia politycznego stolnik koronny Kajetan Olizar, marszałek niesławnego, m. in. z powodu korupcji i pijaństwa, Trybunału Koronnego w latach 1780/1781 r.¹⁹ W województwie

¹⁴ S. Kościałkowski, *Antoni Tyzenhauz, podskarbi nadworny litewski*, t. II, Londyn 1971, s. 377–434.

¹⁵ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku...*, s. 32–33.

¹⁶ J. Michalski, op. cit., cz. I, „Przegląd Historyczny” 1960, t. LI, z. 1, s. 53.

¹⁷ Korespondencja króla z Marcinem i Franciszkiem Grocholskimi z lat 1780–1782, Biblioteka Czarotoryskich w Krakowie [dalej: BCz], rkps 663, s. 289–423.

¹⁸ Korespondencja Kazimierza J. Lipińskiego z królem (i innymi) z lat 1780–1782, BCz, rkps 671, s. 191–332; K. Pułaski, *Lipińscy herbu Brodzicz i herbu Gozdawa*, Wiedeń 1922, s. 18–20.

¹⁹ Tomasz Zdrodowski do Adama Cieciszowskiego z 2 IX 1781, BCz, rkps 695, s. 372; Kajetan Olizar i deputaci koronni do króla z 27 I 1781, BCz, rkps 681, s. 221–222; W. Szczygielski, *Olizar Franciszek Kajetan*, [w:] PSB, t. XXIII, Wrocław 1978, s. 813.

wołyńskim kluczową rolę odgrywali starosta krzemieniecki Janusz Sanguszko i wojewoda wołyński Hieronim Sanguszko, którego regalizm mógł jednak budzić wątpliwości²⁰. Czołową postacią wśród czernihowskich stronników króla był starosta włodzimierski Mikołaj Ledóchowski. O znaczeniu skutecznych działań stronnictwa regalistycznego na prowincji przekonywały doświadczenia nieudanego sejmiku 1782 r., zdominowanego przez sprawę biskupa Kajetana Sołtyka²¹.

W tych warunkach Stanisław August w latach 1783–1784 próbował zreorganizować partię dworską we wschodniej Koronie. Celem tych starań miała być koordynacja działań regalistów na sejmikach województw: kijowskiego, braclawskiego, podolskiego, wołyńskiego, czernihowskiego i ziemi chełmskiej. Czołowa rola przypadła Michałowi Jerzemu Mniszchowi, który w 1783 r. mianowany został marszałkiem wielkim koronnym (przez małżeństwo był spowinowacony z królem). Drugim filarem powyższego systemu miał być wojewoda ruski (od 1782) Stanisław Szczęśny Potocki. Stanisław August budował swoje nadzieje na postawie S. S. Potockiego w czasie sejmiku 1782 r., na którym poparł on regalistów²². Ogromny majątek dawał mu możliwość działania wykraczającego poza „rodzinne” województwo braclawskie. Uczestniczyć w kierowaniu partią dworską miał również J. Stempkowski. Czasami do tego składu dodawany był nowy wojewoda czernihowski Ludwik Wilga (związany z S. S. Potockim²³). Taki kształt kierownictwa regalistycznego we wschodniej Koronie potwierdza korespondencja królewska związana z przygotowaniami do sejmików deputackich w 1783 r.²⁴ Jeszcze silniej rolę S. S. Potockiego

²⁰ K. Pułaski, *Korespondencja...*, s. 106–107; M. Czeppe, *Sanguszko Janusz*, [w:] PSB, t. XXXIV, Wrocław 1993, s. 106–107; W. Filipczak, *Walka o mandaty...*, s. 119. Niechętny Sanguszkom był podobno M. Mniszech, jednak nie zaniechali oni działań w 1783 r. w efekcie interwencji S. S. Potockiego: Stanisław Szczęśny Potocki do Michała Poniatowskiego z 22 VI 1783, BCz, rkps 683, s. 401–403.

²¹ A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 158–164; W. Filipczak, *Sejmy Rzeczypospolitej w dobie stanisławowskiej*, [w:] *Między konstytucją nihil novi a ustawodawstwem nowoczesnej demokracji. Parlamentaryzm Polski w XVI–XX wieku*, red. H. Gmiterek, S. Piątkowski, J. Wrona, Radom 2005, s. 73–74.

²² E. Rostworowski, *Potocki Stanisław Szczęśny*, [w:] PSB, t. XXVIII, Wrocław 1985, s. 186.

²³ Kopia: Stanisław Szczęśny Potocki do Antoniego Czetwertyńskiego „Czarnego”, bez daty (około połowy 1783 r.). BCz, rkps 683, s. 405–406.

²⁴ Korespondencja króla z Michałem Mniszchem z czerwca 1783 r., BCz, rkps 673, s. 611–622.

ukazują planty sejmików poselskich w 1784 r. Wojewoda ruski pojawił się na czołowych miejscach wśród „opiekunów” sejmików w pięciu interesujących nas okręgach²⁵. Można się domyślać, że chodziło o stworzenie przeciwwagi dla magnackiej opozycji dysponującej na terenie wschodniej Małopolski potężnym zapleczem majątkowym w postaci latyfundiów F. K. Branickiego, Adama Kazimierza Czartoryskiego i Seweryna Rzewuskiego. System ten załamał się wobec opozycyjnej postawy wojewody ruskiego na sejmie 1784 r.²⁶ Kolejnym czynnikiem, który nakazuje odrębnie potraktować okres od 1783 r., jest zmiana sytuacji geopolitycznej, której wyrazem było wkroczenie w czerwcu 1783 r. na Ukrainę wojsk rosyjskich (dwa korpusy) pod komendą gen. Repnina i gen. Sołtykowa w związku z aneksją Krymu²⁷.

Rezygnuję w tym miejscu z próby wstępnej charakterystyki składu personalnego obozu regalistycznego na Kijowszczyźnie. Dotychczasowe opinie literatury przedmiotu bazowały na analizie wydarzeń z drugiej połowy lat osiemdziesiątych XVIII w. Aby uniknąć mechanicznego przenoszenia w przeszłość późniejszych stosunków, powrócę do zagadnienia w końcowej części artykułu, po prezentacji analizy materiału źródłowego. Przywódcą opozycji na terenie województwa kijowskiego był F. K. Branicki. Posiadał on potężne zaplecze finansowe w postaci dóbr białocerkiewskich. Obszary dawnego starostwa białocerkiewskiego zostały przekształcone w dobra dziedziczne i przekazane przez Stanisława Augusta hetmanowi w 1774 r.²⁸ Jednak kampania sejmikowa w 1778 r. wskazuje na przewagę stronnictwa regalistycznego. J. Stempkowski kontrolował przebieg elekcji posłów, skutecznie przeciągając obrady w oczekiwaniu na przyjazd, zalecanego do mandatu przez monarchę, podkomorzego buskiego Makarego Kurdwanowskiego²⁹.

²⁵ Kandydaci do poselstwa w roku 1784, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Zbiór Popielów [dalej: ZP], sygn. 128, k. 23v–24v i 31v.

²⁶ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957, s. 121.

²⁷ Józef Stempkowski do króla z 20 VI 1783, BCz, rkps 688, s. 495–496; J. Michalski, *Sprawa przymierza polsko-rosyjskiego w dobie aneksji Krymu*, [w:] idem, *Studia historyczne z XVIII i XIX wieku*, t. I, Warszawa 2007, s. 437.

²⁸ W. Konopczyński, *Branicki Franciszek Ksawery*, [w:] *PSB*, t. II, Kraków 1936, s. 399; J. Michalski, *Początki opozycyjnej działalności Franciszka Ksawerego Branickiego*, „Kwartalnik Historyczny” 2006, R. CXIII, nr 2, s. 78.

²⁹ W. Filipczak, *Sejm 1778 roku...*, s. 90–91.

Również w 1780 r. układ sił nie uległ zmianie. Stanisław August przejawiał duże zainteresowanie przebiegiem przygotowań sejmikowych, gdyż właśnie w Żytomierzu miał zostać wybrany deputatem Kajetan Olizar, planowany na marszałka Trybunału Koronnego. Pisząc dwukrotnie w tej sprawie do J. Stempkowskiego, monarcha informował go, iż stolnik koronny obawia się przeszkód ze strony aktualnego deputata i wojskiego kijowskiego Jana Zaleskiego. Kasztelan kijowski miał w swoim imieniu interweniować w tej sprawie³⁰. Warto zwrócić uwagę, iż stolnik koronny nie starał się o wybór na Wołyniu, gdzie był czołową postacią wśród regalistów. Elekcja na deputata w Żytomierzu została uznana przez króla za spokojną, pewną i łatwą, inaczej niż na wymagającym podjęcia ryzyka sejmiku wołyńskim³¹. Nie bez znaczenia była także pozycja, jaką Olizarowie posiadali w województwie kijowskim. Z prośbą o poparcie dla stolnika koronnego król pisał także do jego ojca Adama Olizara, starosty łojowskiego. Apel ten nie miał większego znaczenia, gdyż odpowiedź na list monarchy wysłana została pod datą 19 sierpnia, przeszło miesiąc po odbytych sejmikach deputackich. A. Olizar tłumaczył się późnym odebraniem listu ze względu na pobyt za granicą³². Sejmik deputacki w Żytomierzu 15 lipca 1780 r. przebiegał bez komplikacji. J. Stempkowski informował króla, że „Olizar stolnik koronny został deputatem, najmniejszego głosu sprzeciwienia się nie słyszawszy”³³. Znamienna jest opinia K. Olizara w tej sprawie. Uznał on, że dzięki szafunkowi łask królewskich za pośrednictwem J. Stempkowskiego, w województwie kijowskim „nie może mieć miejsca żadna intryga”³⁴.

Kolejnym testem stronnictwa królewskiego były sierpniowe sejmiiki przedsejmowe. Temperaturę życia politycznego podnosił fakt, że nastąpić miały po nich sejmiiki elekcyjne – wybór kandydatów na pisarza ziemskiego żytomierskiego. Przygotowania do wyłonienia posłów kijowskich trwały w obozie królewskim przynajmniej od wiosny 1780 r. W początkach kwietnia kasztelan czernihowski Ludwik B. Podhorodeński zabiegał o mandaty dla swych dwóch synów. Wśród trzech sejmików, które proponował

³⁰ Król do Józefa Stempkowskiego z 24 V 1780, BCz, rkps 681, s. 71; Król do J. Stempkowskiego z 25 V 1780, BCz, rkps 930, s. 537.

³¹ Król do Kajetana Olizara z 24 V 1780, BCz, rkps 681, s. 67–68.

³² Król do Adama Olizara z 24 V 1780 (kopia) i A. Olizar do króla z 19 VIII 1780, BCz, rkps 681, s. 73, 131–132.

³³ J. Stempkowski do króla z 16 VII 1780, BCz, rkps 688, s. 353.

³⁴ Kajetan Olizar do króla z 16 VII 1780, BCz, rkps 681, s. 117.

jako miejsce wyboru, w pierwszej kolejności wymienione zostało województwo kijowskie³⁵. Na początku maja, kiedy nie było pewne, czy K. Olizar podejmie się objęcia łaski trybunałskiej (w grę wchodził jeszcze starosta sanocki Józef Mniszech), król sondował plany stolnika koronnego. Pytano się K. Olizara, czy wolałby starać się o mandat z Wołynia, czy z województwa kijowskiego. Stolnik koronny negatywnie odniósł się do tego projektu³⁶, sprawa zresztą szybko przestała być aktualna. W końcu maja 1780 r. Stanisław August informował J. Stempkowskiego, że o poselstwo kijowskie dla młodszego syna stara się regent koronny Józef Karwicki. Król odesłał jednak zainteresowanego do kasztelana kijowskiego. Jednocześnie monarcha przekazał J. Stempkowskiemu swoje zalecenia w sprawie instrukcji poselskiej. Z konkretnych postulatów rekomendował jedynie pensje dla deputatów. Stanisław August domagał się także, aby instrukcja była w miarę możliwości „powszechna” i niezbyt długa³⁷. Tego rodzaju życzenia mieściły się w ogólnych wytycznych sejmikowej polityki króla³⁸. Jednak w liście do kasztelana kijowskiego takie żądanie nabierało szczególnego znaczenia. Instrukcja uchwalona w Żytomierzu dwa lata wcześniej liczyła 52 punkty i była drugą co do długości ze znanych mi instrukcji na sejm 1778 r. Wyróżniała się również dominacją problemów partykularnych³⁹. Dopiero w drugiej połowie lipca swoją kandydaturę do poselstwa zgłaszał królowi Ferdynand Wołyński. Powoływał się na obietnice wsparcia, których udzielił mu m. in. biskup płocki M. Poniatowski⁴⁰.

Sejmik przedsejmowy w Żytomierzu zebrał się 21 sierpnia 1780 r. Jego marszałkiem był podsędek żytomierski Jakub Moczulski⁴¹. Posłami wybrani zostali: podkomorzy lwowski Michał Zielonka, generał major Tadeusz Kozłowski, kasztelanic wyszogrodzki [Tadeusz?] Giżycki, regentowicz koronny Krzysztof Kar-

³⁵ Ludwik B. Podhorodeński do NN z 5 IV 1780, BCz, rkps 683, s. 191.

³⁶ Król i Stanisław Badeni do Kajetana Olizara z 11 V 1780 i odpowiedź K. Olizara z 19 V 1780, BCz, rkps 681, s. 59–64.

³⁷ Król do J. Stempkowskiego z 25 V 1780, BCz, rkps 930, s. 541 (jest to dalszy ciąg listu ze stron 537–538, który został przedzielony innym tekstem).

³⁸ R. Łaszewski, *Instrukcje poselskie w drugiej połowie XVIII wieku*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici” 1973, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Prawo XII, z. 56, s. 73; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku...*, s. 113.

³⁹ Instrukcja poselska województwa kijowskiego z 1778 r. AGAD, Archiwum Roskie, Publica Varia 1; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku...*, s. 91, 137.

⁴⁰ Ferdynand Wołyński do króla z 22 VII 1780, BCz, rkps 694, s. 473.

⁴¹ Instrukcja poselska województwa kijowskiego z 21 VIII 1780, AGAD, ZP 130, s. 25, 33.

wicki, podkomorzyc kijowski Antoni Rybiński oraz Honory Tyszkiewicz. Skład ten różnił się od pierwotnej planty królewskiej ustalonej w czasie pobytu J. Stempkowskiego w Warszawie. Nie byli w niej uwzględnieni gen. T. Kozłowski i H. Tyszkiewicz. Według relacji J. Stempkowskiego pierwszy znalazł się na liście w wyniku wstawienictwa licznych przyjaciół. Drugiego utrzymał sam kasztelan kijowski, jako „człowieka młodego i zacnego imienia”⁴². Król był zdziwiony dwoma nieplanowanymi posłami i wyrażał żal, że nie został o sprawie wcześniej poinformowany. Prosił też o bliższe wiadomości na temat H. Tyszkiewicza⁴³.

Wynik wyborów sejmikowych był sukcesem regalistów. Pojawiają się też jednak pewne wątpliwości. Wynikają one z treści listu chorążego żytomierskiego Kajetana Giżyckiego do znanego opozycjonisty Ignacego Potockiego, wówczas marszałka Rady Nieustającej. K. Giżycki, prosząc o protekcję dla jednego z kandydatów do pisarstwa ziemskiego żytomierskiego (o czym dalej), powoływał się na swoje związki z domem Potockich. Co więcej, deklarował, że „do patriotycznych zdań” adresata stosować się będą wybrani na sejm krewni K. Giżyckiego, w tym jego rodzony brat, poseł kijowski⁴⁴. Oczywiście mogły być to puste deklaracje, gdyż K. Giżycki ani jako poseł w 1778 r., ani w początku lat osiemdziesiątych nie był postrzegany przez regalistów jako malkontent (do czego jeszcze powrócę). Poseł kijowski Giżycki nie zasłynął też na sejmie 1780 r. jako opozycjonista. Warto zwrócić uwagę na jego wystąpienie z 23 października 1780 r. Domagał się uproszczenia i skrócenia procedur wyborczych na sejmie, wyłaniania członków deputacji kontrolujących władze wykonawcze na sejmikach, przedłużenia obrad parlamentu o dwa tygodnie. Kolejną propozycją było zastąpienie zwyczaju zgłaszania się kandydatów do Rady Nieustającej i Komisji Skarbowych na rzecz wskazywania ich przez województwa, ziemie i powiaty⁴⁵. Pomysły te, choć bliskie poglądom opozycji, nie upoważniają do dalej idących wniosków, zwłaszcza że Giżycki wystąpił w imieniu całego województwa kijowskiego.

⁴² J. Stempkowski do króla z 22 VIII 1780, BCz, rkps 688, s. 361.

⁴³ Król do J. Stempkowskiego z 31 VIII 1780, BCz, rkps 688, s. 374.

⁴⁴ Kajetan Giżycki do Ignacego Potockiego z 24 VIII 1780, AGAD, Archiwum Publiczne Potockich [dalej: APP], sygn. 279a/101, s. 1–3.

⁴⁵ *Dyaryusz seymu wolnego... 1780...*, wyd. S. Badeni, Warszawa [1780], s. 203; W. Filipczak, *Uwagi o funkcjonowaniu „wolnych” sejmów okresu Rady Nieustającej (1778–1786)*, [w:] *Parlamentaryzm w Polsce we współczesnej historiografii*, red. J. Bardach i W. Sudnik, Warszawa 1995, s. 121–122.

Postulaty uproszczenia elekcji Rady i wydłużenia obrad sejmu znajdowały się w instrukcji poselskiej⁴⁶.

Nie jest moją intencją szczegółowa analiza instrukcji. Warto jednak prześledzić, na ile J. Stempkowskiemu udało się zrealizować zalecenia królewskie. Z listu kasztelana kijowskiego wynika, że pracowano nad instrukcją jeszcze 22 sierpnia, choć na wypisie z ksiąg grodzkich umieszczona jest data 21 października 1780 r.⁴⁷ Tekst obfitował w postulaty partykularne. W zakresie skracania instrukcji sukcesy kasztelana też były dość dyskusyjne. Wprawdzie liczyła jedynie 37 punktów (o 15 mniej niż dwa lata wcześniej, jednak w 1776 r. uchwalono ich tylko 17⁴⁸), ale jednocześnie zalecono posłom (pkt 4) instrukcję z 1778 r. Za sukces regalistów można uznać postulat „nagrody” (pensji) dla deputatów (pkt 31) i rekomendację dla gen. Jana Komarzewskiego (pkt 34). W bardzo ciekawym kontekście pojawił się w instrukcji F. K. Branicki. Z tekstu wynika, że hetman wielki zadeklarował, iż wystawi na swój koszt „dom jurysdykcyjny” (dla ziemstwa i grodu powiatu kijowskiego) oraz archiwum w Białej Cerkwi. Obywatele kijowscy wdzięcznie przyjęli tę propozycję i upoważnili Stempkowskiego do rozmów z Branickim. Posłowie mieli uzyskać zgodę sejmu na przeniesienie sądów i archiwum powiatu do Białej Cerkwi. Na posiadaczach Białej Cerkwi ciążyć miały obowiązki analogiczne, jak na starostach grodowych (pkt 28).

Deklaracje F. K. Branickiego świadczą o jego taktycznej zręczności. Zdobywał sobie publiczne uznanie poprzez podejmowanie inicjatywy w sprawie, która, tradycyjnie, żywo interesowała szlachtę. W razie realizacji projektu miałby szansę uzyskać wpływ na funkcjonowanie tej istotnej dla życia politycznego instytucji. Z drugiej strony można odnieść wrażenie, iż hetman dopiero pracował na autorytet wśród miejscowych obywateli. Rola J. Stempkowskiego, jako pośrednika między szlachtą a F. K. Branickim, jest dość wymowna. Należy uznać, że sejmik poselski 1780 r. odbywał się pod kontrolą regalistów, których niekwestionowanym liderem był J. Stempkowski.

Jeszcze większe emocje polityczne w województwie wzbudzał sejmik elekcyjny kandydatów na pisarza ziemskiego żytomierskiego, po „złożeniu pióra” przez Józefa Bierzyńskiego. Sejmik zwołany został uniwersałem z 16 lipca 1780 r. wydanym przez J. Stemp-

⁴⁶ Instrukcja kijowska z 1780 r., AGAD, ZP 130, s. 27.

⁴⁷ J. Stempkowski do króla z 22 VIII 1780, BCz, rkps 688, s. 361.; Instrukcja kijowska z 1780 r., AGAD, ZP 130, s. 25.

⁴⁸ Instrukcja województwa kijowskiego z 15 VII 1776, BCz, rkps 912, s. 21–31.

kowskiego⁴⁹ (zastępującego wojewodę kijowskiego Stanisława Lubomirskiego). W tym samym dniu kasztelan kijowski rezerwował u króla przywilej na urząd dla wspomnianego już deputata J. Zaleskiego⁵⁰. Miała to być zapewne nagroda za umożliwienie K. Olizarowi objęcia łaski trybunalskiej. Sprawą interesował się biskup kujawski Józef Rybiński, mający na Kijowszczyźnie wpływową rodzinę. W początkach sierpnia przypominał kasztelanowi kijowskiemu rozmowę w sprawie poparcia wojskiego J. Zaleskiego. Pisał, że wojski kijowski liczy na J. Stempkowskiego i jego przyjaciół⁵¹. Sam deputat kijowski opuścił Lublin około 6 sierpnia i udał się na sejmik⁵². W połowie sierpnia król pisał do K. Olizara, że podkomorzy kijowski Łukasz Tadeusz Rybiński nie będzie przeszkadzał mu w uzyskaniu łaski (kwestionując legalność wyboru ze względu na kondemnatę), jeśli „przywilej na pióro” otrzyma Mateusz Dziegciowski (Dziechciowski)⁵³. Monarcha pisał o tej sprawie do J. Stempkowskiego, prosząc o informacje na temat Dziegciowskiego⁵⁴. W przeddzień sejmiku pisarskiego (toczyły się wówczas prace nad instrukcją poselską) kasztelan kijowski spodziewał się trudnych obrad. Stwierdzał, że do tej pory nie było jeszcze sejmiku, na którym ubiegało się o wybór tak wiele osób. Sądził, że to będzie jego pierwszy sejmik (jako senatora – od 1772 r.), na którym potrzebne będzie głosowanie. Stempkowski popierał kandydaturę J. Zaleskiego. Prosił, by nie wydawać przywileju na inną osobę, nawet gdyby sam „z okoliczności” napisał dla niej rekomendację. Wskazywał na „wagę pióra” w ziemstwie żytomierskim, w którym zasiadali Adam Bukar (sędzia) i Jakub Moczulski (podsędek)⁵⁵.

Sejmik elekcyjny zebrał się w Żytomierzu 23 sierpnia 1780 r. Obrady zagał Józef Stempkowski jako najwyższy urzędem z obecnych w zgromadzeniu. Marszałkiem wybrano podkomorzycę

⁴⁹ Laudum sejmiku w Żytomierzu z 23 VIII 1780 r., AGAD, ZP 125, k. 312–312v.

⁵⁰ J. Stempkowski do króla z 16 VII 1780, BCz, rkps 688, s. 353.

⁵¹ Józef Rybiński do Józefa Stempkowskiego z 2 VIII 1780, BCz, rkps 686, s. 821. Na temat rodziny biskupa J. Rybińskiego zob.: Z. Anusik, A. Stroynowski, *Rybiński Józef Ignacy Tadeusz*, [w:] PSB, t. XXXIII, Wrocław 1991–1992, s. 334.

⁵² T. Zdrowski do A. Cieciszowskiego z 6 VIII 1780, BCz, rkps 695, s. 329.

⁵³ Król do K. Olizara z 15 VIII 1780, BCz, rkps 681, s. 129.

⁵⁴ Król do J. Stempkowskiego z 21 VIII 1780, BCz, rkps 688, s. 359.

⁵⁵ J. Stempkowski do króla z 22 VIII 1780, BCz, rkps 688, s. 362. Być może A. Bukar i J. Moczulski nie byli w najlepszych stosunkach, zob.: S. Bukar, *Pamiętniki z końca XVIII i początków wieku XIX*, Warszawa [1912], s. 10.

owruckiego Tadeusza Pawszę. Kandydatami do pisarstwa ziemskiego żytomierskiego zostali jednomyślnie: wojski kijowski Jan Zaleski, podwojewodzi kijowski Hilary Chojecki, sędzia grodzki kijowski Walenty Żeliński (Zieliński) i komornik grodzki krzemieniecki Mateusz Dziegciowski. O pozycji J. Stempkowskiego świadczy fakt, że to on podawał kandydatów „do pióra”⁵⁶. Zwyczajowo robił to marszałek sejmiku⁵⁷.

Po sejmiku kontynuowano zabiegi o promocję kandydatów (do tego dochodziły oczywiście starania samych zainteresowanych). Chorąży żytomierski K. Giżycki wysłał 24 sierpnia 1780 r., przedstawiony wcześniej, list do Ignacego Potockiego. Przypomnę, że prosił marszałka Rady Nieustającej, by wsparł u króla W. Żelińskiego⁵⁸. Dzień później, 25 sierpnia 1780 r., J. Stempkowski donosił królowi, że sejmik elekcyjny zakończył się pomyślnie, bez głosowania. Informował Stanisława Augusta, że, na prośbę kandydatów, wystawił listy rekomendacyjne dla H. Chojeckiego i W. Żelińskiego. Czwarty z pretendentów, M. Dziegciowski, zwolnił kasztelana z tego obowiązku. Był usatysfakcjonowany samym umieszczeniem w kandydacji. J. Stempkowski podtrzymywał w rzeczywistości swoje poparcie dla J. Zaleskiego⁵⁹. Sprawa M. Dziegciowskiego wróciła jeszcze ze względu na, omówione wcześniej, działania Ł. T. Rybińskiego, żądającego jego nominacji pod groźbą podważenia legalności wyboru K. Olizara na deputata. J. Stempkowski akcję uważał za „kabałę”, w którą próbuje się wciągnąć podkomorzego kijowskiego. Stwierdzał, iż Ł. T. Rybiński, kwitując K. Olizara z procesu, nie mógł mu stawiać żadnych warunków. Komornika krzemienieckiego uznał za osobę niezdatną do pisarstwa ziemskiego. Kasztelan wyjaśniał, iż przeprowadził wybór M. Dziegciowskiego ze względu na przyjaźń z Adamem Ponińskim. Komornik krzemieniecki był plenipotentem podskarbiego wielkiego koronnego. J. Stempkowski prosił monarchę o wydanie przywileju na pisarstwo ziemskie dla J. Zaleskiego.

⁵⁶ Laudum sejmiku w Żytomierzu z 23 VIII 1780, AGAD, ZP 125, k. 312–313v.

⁵⁷ A. Lityński, *Sejmiki województwa płockiego przed i w czasie Sejmu Czteroletniego. Z badań nad organizacją i funkcjonowaniem*, [w:] *W dwusetną rocznicę wolnego sejmu. Ludzie – państwo – prawo czasów Sejmu Czteroletniego*, red. A. Lityński, Katowice 1988, s. 95.

⁵⁸ K. Giżycki do I. Potockiego z 24 VIII 1780, AGAD, APP 279a/101, s. 1–2.; Kajetan Giżycki do NN z 24 VIII 1780, BCz, rkps 663, s. 87.

⁵⁹ J. Stempkowski do króla z 25 VIII 1780 oraz rekomendacje J. Stempkowskiego dla H. Chojeckiego i W. Żelińskiego, BCz, rkps 688, s. 363, 365, 367.

Na mające zawakować po nim wojstwo mniejsze rekomendował Józefa Pyszyńskiego, skarbnika żytomierskiego⁶⁰. Król odpowiedział na listy kasztelana kijowskiego w końcu sierpnia. Informował, że podpisał przywileje na urzędy zgodnie z rekomendacjami J. Stempkowskiego. Król został uspokojony w sprawie obiekcji podnoszonych wobec K. Olizara. Przyczyniły się do tego wyjaśnienia stolnika koronnego w sprawie kwitu z kondemnaty oraz list biskupa J. Rybińskiego przysłany przez kasztelana kijowskiego⁶¹. Tak zakończyła się skomplikowana kampania sejmikowa z lata 1780 r. J. Stempkowski, mimo pojawiających się trudności, w pełni zapanował nad sytuacją.

Nie jest moim zamiarem relacjonowanie całości życia sejmikowego województwa kijowskiego. Rok 1781 nie przyniósł w tym zakresie działań o dużym ciężarze politycznym. W drugiej połowie roku (jesienią) znacznie większe zainteresowanie budziły zupełnie inne wydarzenia. Pierwszym była podróż Stanisława Augusta na Ukrainę (jej początkowa część miała związek z przejazdem przez Rzeczpospolitą wielkiego księcia Pawła z małżonką). W imieniu monarchy nad przygotowaniami czuwali gen. Jan Komarzewski oraz J. Stempkowski (był on także dowódcą dywizji ukraińsko-podolskiej)⁶². W późniejszej fazie podróży kasztelan kijowski hucznie gościł monarchę w swoim pałacu w Łabuniu na Wołyniu (listopad 1781). Pobyt króla był okazją do zgromadzenia się tam wpływowych ziemian z Kijowszczyzny (i z innych województw). Nie dysponuję informacjami o przebiegu tych spotkań. Nie ulega jednak wątpliwości, że poruszano na nich tematykę polityczną i sejmikową. Względy okazywane przez monarchę kasztelanowi kijowskiemu i innym miejscowym notablom miały zapewne przyczynić się do konsolidacji ukraińskich regalistów. W liście do J. Stempkowskiego król manifestował swoje zadowolenie z pobytu⁶³.

W cieniu podróży królewskiej rozgrywała się sprawa obsady sęstwa ziemskiego owruckiego po rezygnacji Jerzego Gałęckiego. Sejmik elekcyjny został wyznaczony do Owrucza na 30 października 1781 r. W połowie października wpływowy w powiecie podkomorzy owrucki Jan Pawsza ponawiał zabiegi, aby przywilej na

⁶⁰ J. Stempkowski do króla z 27 VIII 1780, BCz, rkps 688, s. 369–371.

⁶¹ Król do J. Stempkowskiego z 31 VIII 1780, BCz, rkps 688, s. 373–374.

⁶² Korespondencja króla z Józefem Stempkowskim z okresu wrzesień – październik 1781, BCz, rkps 688, s. 399–433. A. Kamińska, *Stempkowski (Stępkowski) Józef Gabriel...*, s. 388.

⁶³ Król do Józefa Stempkowskiego z 17 I 1782, BCz, rkps 688, s. 435.

urząd otrzymał jego syn – pisarz ziemski owrucki Michał Pawsza⁶⁴. Tak też sprawę rozwiązano. Oznaczało to wakans pióra ziemskiego owruckiego. Wkrótce doszło do kolejnego sejmiku elekcyjnego. J. Pawsza informował monarchę, że według woli królewskiej kandydatem jednomyślnie wybrany został podstarości grodzki owrucki Jan Nepomucen Stecki. Podkomorzy owrucki przypominał królowi, że w czasie pobytu w Łabuniu urząd podstarościński (po J. N. Steckim) obiecany został komornikowi owruckiemu Mikołajowi Baykowskiemu. Prosił, wraz z obywatelami owruckimi, o polecenie w tej sprawie⁶⁵. Stanisław August, zgodnie z powyższymi ustaleniami, w końcu listopada napisał list do starosty owruckiego Jana Steckiego. Ponieważ monarcha nie spotkał się ze starostą w czasie pobytu na Ukrainie, list miał zostać przekazany przez J. Stempkowskiego. Król zalecał w nim staroście J. Steckiemu, by po awansie podstarościowego owruckiego do ziemstwa umieścił w grodzie komornika M. Baykowskiego⁶⁶.

Pisząc o powiecie owruckim i Janie Steckim, należy wspomnieć o konflikcie, który istniał na tym terenie. Starosta sądowy kwestionował prawa szlacheckie dużej rzeszy szlachty (w drugiej połowie lat osiemdziesiątych metropolita unicki Jason Smogorzewski szacował jej liczebność na 2000)⁶⁷. Sejm rozbiorowy powołał nawet komisję do rozsądzenia sporu. Następnie w roli superarbitra sprawę miał rozstrzygać miecznik koronny Franciszek Grocholski⁶⁸. Konflikt nie mógł doczekać się jednak finału. W instrukcjach poselskich kijowskiej i wołyńskiej z 1780 r. znalazł się postulat wyznaczenia nowego superarbitra⁶⁹. Na sejm został również przygotowany projekt w tej sprawie⁷⁰. Do problemu wrócono również w instrukcjach poselskich województw kijow-

⁶⁴ Jan Pawsza do [Adama Cieciszowskiego?] z 14 X 1781, BCz, rkps 683, s. 35.; H. Wereszycka, *Pawsza (Pausza) Michał*, [w:] PSB, t. XXV, Wrocław 1980, s. 519.

⁶⁵ Jan Pawsza do króla, bd., BCz, rkps 683, s. 39.

⁶⁶ Król do Jana Steckiego z 27 XI 1781, BCz, rkps 688, s. 325.

⁶⁷ Aneks do listu (kopii): Jason Smogorzewski do K. K. Platara z 17 IV 1787, BCz, rkps 930, s. 287–288. Zob. też: K. Koźmian, *Pamiętniki, wstęp i komentarz* J. Willaume, t. I, Wrocław 1972, s. 314–315.

⁶⁸ *Volumina Legum* [dalej: VL], t. VIII, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860, s. 296–297; M. Czeppe, E. Orman-Michta, *Stecki Jan Kazimierz*, [w:] PSB, t. XLIII, s. 71.

⁶⁹ Instrukcja poselska województwa kijowskiego z 21 VIII 1780, AGAD, ZP 130, s. 26; ZP 125, k. 309. Instrukcja poselska województwa wołyńskiego z 22 VIII 1780.

⁷⁰ *Zaspokojenie sporów starostwa owruckiego* (druk), AGAD, ZP 110, k. 83.

skiego i wołyńskiego w 1782 r.⁷¹ Zagadnienie miało także aspekt polityczny. Niezadowolona szlachta owrucka mogła być przedmiotem zabiegów opozycji, jak to się stało w 1786 r.⁷²

W zupełnie innym kierunku niż król, podążył w końcu 1781 r. F. K. Branicki. Poślubił on w Petersburgu Aleksandrę Engelhardt⁷³ (naturalną córkę Katarzyny II, a rzekomą siostrzenicę Grzegorza Potemkina⁷⁴). Hetman wielki koronny zacieśnił więzy z G. Potemkinem, co miało zaowocować wzrostem znaczenia Białej Cerkwi.

Wydarzenia polityczne w 1782 r. zostały zdominowane przez sprawę biskupa krakowskiego Kajetana Sołtyka. Doszło do ubezwłasnowolnienia chorego umysłowo biskupa przez kapitułę krakowską. Posłużyło to opozycji za pretekst do ataku przeciwko Radzie Nieustającej⁷⁵. W kampanii tej aktywny udział wziął F. K. Branicki. Król słusznie obawiał się dyskusji o tę sprawę na sejmie. Dla monarchy ważne było, by nie dopuścić do umieszczenia sprawy krakowskiej w instrukcjach poselskich⁷⁶.

W województwie kijowskim polityczne emocje towarzyszyły już przygotowaniom do sejmików deputackich. Wynika to z listów przewidywanego przez Stanisława Augusta na marszałka trybunału Leonarda Świejkowskiego, który często gościł na Kijowszczyźnie. Dużą aktywność wykazywał w tym czasie F. K. Branicki. Wynikało to z niezadowolenia hetmana z wyroku trybunału lubelskiego w sprawie z wojewodą ruskim Stanisławem Szczęsnym Potockim. Celem F. K. Branickiego miało być podważenie dekretu w czasie następnego Trybunału Koronnego⁷⁷. W województwie kijowskim hetman wielki koronny promował na deputata, zależnego od siebie, pisarza grodzkiego żytomierskiego Mikołaja Kalińskiego. L. Świekowski był niechętny tej kandydaturze. Proponował królowi (w końcu maja) poparcie stolnika

⁷¹ Ekscerpty z instrukcji kijowskiej i wołyńskiej na sejm 1782 r., AGAD, ZP 126, k. 137v, 142.

⁷² J. Stempkowski do króla z 16 VIII 1786, BCz, rkps 930, s. 585.

⁷³ F. Ksawery Branicki do Ignacego Potockiego z 22 XII 1781, AGAD, APP 279a/34, s. 18.

⁷⁴ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska...*, s. 119; E. Zielińska, *Otto Magnus Stackelberg wobec projektu skonfederowania sejmu 1782 roku. Przyczynek do praktyki polityki rosyjskiej w Rzeczypospolitej przed Sejmem Wielkim*, „Kwartalnik Historyczny” 1999, R. CVI, 4, s. 78.

⁷⁵ K. Rudnicki, *Biskup Kajetan Sołtyk 1715–1788*, Kraków–Warszawa 1906, s. 208–241.

⁷⁶ Król do Kazimierza Józefa Lipińskiego z 6 VI 1782, BCz, rkps 671, s. 305–306.

⁷⁷ Leonard Świekowski do króla z 15 VI 1782, BCz, rkps 688, s. 747.

żytomierskiego Jerzego Mielelskiego. Prosił monarchę o listowne zachęcenie go do zabiegów o deputację. Było to potrzebne, gdyż stolnik żytomierski powinien wcześniej zaspokoić ciążyący na nim proces⁷⁸. Przyszły marszałek Trybunału w liście z 19 czerwca 1780 r. wyrażał przekonanie, że sejmik w Żytomierzu będzie „ciekawym” wobec możliwych rozbieżności w plantach warszawskiej i białocerkiewskiej⁷⁹. L. Świekowski, który został wybrany deputatem braclawskim w Winnicy (15 lipca 1782), donosił królowi, że w Żytomierzu nie zjawiał się popierany przez niego kandydat, J. Mielelski. Miała tam bowiem na niego czekać przygotowana (zapewne przez ludzi Branickiego) „gwałtowność”, tak jak to się stało z promowanym przez niego kandydatem w Krzemieńcu⁸⁰ (Wołyń).

Brak informacji o przygotowaniach kijowskich regalistów do sejmiku deputackiego budzi zdziwienie. O samym sejmiku król nie miał wiadomości jeszcze 6 sierpnia 1782 r.⁸¹ Pytany o to J. Stempkowski odpowiadał, że był przekonany, iż król zna jego wyniki z innych źródeł. Wyjaśniał, że w Żytomierzu deputatem wybrany został pisarz M. Kaliński, „tak jak miało być”⁸². Stwierdzenie to rodzi wątpliwości. Można zastanawiać się, czy kasztelan kijowski nie pragnął początkowo przemilczeć wyboru deputata, promowanego przez F. K. Branickiego. Sejmik deputacki zakończył się sukcesem obozu hetmańskiego, choć nie wiadomo, jaki był właściwie stosunek regalistów do osoby M. Kalińskiego. Wydaje się jednak, że wybór pisarza grodzkiego żytomierskiego został zaakceptowany przez J. Stempkowskiego. Symptomatyczna jest reakcja króla na tę informację. Dość zdawkowo podziękował za tę wiadomość. Jednocześnie wyraził nadzieję na dobry wynik sejmików poselskich⁸³.

Znacznie więcej jest danych na temat przygotowań do sejmiku poselskiego i jego przebiegu. Jeszcze w kwietniu 1782 r. Mateusz Baltazar (Balcer) Podhorski, podczaszy krzemieniecki rekomendował królowi syna Aleksandra do poselstwa z Wołynia lub województwa kijowskiego⁸⁴. W maju aspiracje do mandatu z Żytomierza zgłaszał Stanisławowi Augustowi Kalikst Poniński. Prosił króla

⁷⁸ L. Świekowski do króla z 30 V 1782, BCz, rkps 688, s. 745–746.

⁷⁹ L. Świekowski do NN z 19 VI 1782, BCz, rkps 688, s. 749.

⁸⁰ L. Świekowski do króla z 23 VII 1782, BCz, rkps 688, s. 755.

⁸¹ Król do J. Stempkowskiego z 6 VIII 1782, BCz, rkps 688, s. 448.

⁸² J. Stempkowski do króla z 13 VIII 1782, BCz, rkps 688, s. 453.

⁸³ Król do J. Stempkowskiego z 17 VIII 1782, BCz, rkps 688, s. 459.

⁸⁴ Mateusz B. Podhorski do króla z 20 IV 1782, BCz, rkps 683, s. 189.

o zarekomendowanie go J. Stempkowskiemu⁸⁵. Zofia Moszczeńska apelowała do monarchy o poparcie dla swego męża do poselstwa kijowskiego. W odpowiedzi (początek lipca) król informował o wyniku rozmów z kasztelanem kijowskim. Stanisław August zapewniał wprawdzie adresatkę o osobistej przychylności J. Stempkowskiego dla męża. Pisał jednak, że ze względu na poczynione już przygotowania spełnienie prośby nie będzie możliwe⁸⁶. Lista pretendentów do poselstwa była znacznie dłuższa. W aktach sejmowych 1782 r. znaleźć można registr konkurentów liczący 13 osób, sporządzony zapewne w Gabinetie królewskim⁸⁷. W pierwszej jego części znajduje się 6 nazwisk osób, które, jak można sądzić, uważano za podstawowych kandydatów. Byli to: Kalikst Poniński, eks-pisarz ziemski Józef Bierzyński, podwojewodzi kijowski Hilary Chojecki, podstoli nowogrodzki (w plancie jako podczaszy czernihowski) Józef Chorzewski, brygadier Stefan Lubowidzki i Wyleżyński (zapewne Kajetan, chorążyc wołyński). Listę tych sześciu osób (tytu wybierano posłów w Żytomierzu) uzupełniało kolejnych 7 nazwisk. Jako potencjalnych pretendentów do funkcji poselskiej wymieniono jeszcze: sędziego ziemskiego żytomierskiego Adama Bukara, chorążego żytomierskiego Kajetana Giżyckiego, chorążego kijowskiego Michała Trzeciaka, szambelana [Adama] Wąsowicza, wojskiego mniejszego kijowskiego Antoniego Pruszyńskiego, kasztelanica owruckiego Pruszyńskiego i podpułkownika Jana Stempkowskiego (syna kasztelana kijowskiego)⁸⁸. Przy nazwisku Wyleżyńskiego znajdowała się notatka, iż będzie zabiegał o funkcję deputacką na Wołyniu. Rzeczywiście z korespondencji L. Świeykowskiego wynika, że Kajetan Wyleżyński był promowany (bezskutecznie) do funkcji deputackiej w Krzemieńcu⁸⁹.

Dokładniejsze informacje na temat przygotowań do sejmiku pochodzą z końca lipca 1782 r. J. Stempkowski pisał do króla z Łubunia, dokąd przybył z komisji granicznej w ziemi chełmskiej. Kasztelan kijowski wspominał o zamiarze wyjazdu do Białej Cerkwi, gdzie przebywał S. Rzewuski. Hetman polny koronny

⁸⁵ Kalikst Poniński do króla z maja 1782, BCz, rkps 735, s. 659; Z. Zielińska, *Poniński Kalikst*, [w:] PSB, t. XXVII, Wrocław 1983, s. 539.

⁸⁶ Zofia Moszczeńska do króla z 10 VI 1782 i król do Z. Moszczeńskiej z 4 VII 1782, BCz, rkps 673, s. 837–838, 841.

⁸⁷ Series kandydatów do poselstwa na sejm 1782 r., AGAD, ZP 126, k. 114.

⁸⁸ Series kandydatów do poselstwa na sejm 1782 r., AGAD, ZP 126, s. 114. Na temat Jana Stempkowskiego zob. A. Kamińska, *Stempkowski (Stępkowski) Józef Gabriel...*, s. 390.

⁸⁹ L. Świeykowski do króla z 30 V i 23 VII 1782, BCz, rkps 688, s. 746, 755.

jeździł po kraju, agitując w sprawie biskupa K. Sołtyka⁹⁰. Dwa tygodnie później J. Stempkowski czynił monarsze sprawozdanie z pobytu w Białej Cerkwi. Stwierdził, że spotkał tam znaczną liczbę obywateli kijowskich. F. K. Branicki chciał pertraktować z nimi na temat sejmików poselskich. Ziemianie mieli odłożyć rozmowy do przyjazdu kasztelana kijowskiego. Po dotarciu do Białej Cerkwi J. Stempkowski podobno wyperswadował hetmanowi wielkiemu (S. Rzewuski nie był już obecny) mieszanie się do sejmiku kijowskiego. Kasztelan kijowski informował króla o zmianach, których musiał dokonać w pierwotnej planicie. W czasie pobytu w Łabuniu Kalikst Poniński miał ujawnić odmienny od regalistycznego pogląd na sprawę sołtykowską. W odpowiedzi J. Stempkowski powiedział mu, że nie ma po co jechać do Żytomierza. Okazało się również, że kandydować nie miał zamiaru J. Bierzyński. Proces ciężący na brygadierze S. Lubowidzkim przeszkadzał mu w staraniach o mandat. Kasztelan nie miał jeszcze rozeznania co do planów pozostałych pretendentów. W sprawie kandydatury Moszczeńskiego wyjaśnił, że wyjechał on (ku zadowoleniu autora listu) do województwa krakowskiego, by tam starać się o poselstwo. J. Stempkowski informował również króla, że na zaproszenie Branickiego, jadąc na sejmik, wstąpi ponownie do Białej Cerkwi. Tłumaczył ten krok chęcią uniknięcia niespodzianek ze strony hetmana⁹¹. Z korespondencji J. Stempkowskiego wynika, że akcję propagandową przeciwko kapitule krakowskiej prowadzili przez pewien czas Proskurowie. Mimo wielu nowych okoliczności kasztelan kijowski był przekonany o pomyślnym rezultacie sejmiku⁹².

Sejmiki przedsejmowe zostały wyznaczone na 19 sierpnia 1782 r.⁹³ J. Stempkowski informował króla o wynikach sejmiku dwa dni później. Przyczyną opóźnienia było oczekiwanie na zakończenie prac nad instrukcją poselską⁹⁴. Kasztelan kijowski nie pojawił się w żytomierskim kościele podczas obrad; przebywał na

⁹⁰ J. Stempkowski do króla z 31 VII 1782, BCz, rkps 688, s. 444.

⁹¹ J. Stempkowski do króla z 13 VIII 1782, BCz, rkps 688, s. 451–452, 456–457.

⁹² Józef Stempkowski do NN [Adama Cieciszowskiego] z 13 VIII 1782 i do króla z 13 VIII 1782, BCz, rkps 688, s. 449, 452.

⁹³ Uniwersał przedsejmowy Stanisława Augusta z 22 V 1782, Archiwum Państwowe w Lublinie, Lubelskie grodzkie relacje, manifesty, oblaty, sygn. 463, k. 235–238.

⁹⁴ J. Stempkowski do króla z 21 VIII 1782, BCz, rkps 688, s. 461.

położonej niedaleko stancji⁹⁵. Wynikało to ze względów prawnych, gdyż na sejmie 1780 r. J. Stempkowski wybrany został do Rady Nieustającej⁹⁶. Zgodnie z obowiązującym prawem konsyliarzom nie wolno było uczestniczyć w sejmikach poselskich i deputackich⁹⁷. Obrady przebiegały bez komplikacji – posłów wybrano jednogłośnie w niecałą godzinę⁹⁸. Nie oznacza to, iż na sejmiku nie było działań opozycji. Próbowano pod różnymi pretekstami wszcząć, jednak bezskutecznie, dyskusję nad sprawą biskupa K. Sołtyka. Regaliści nie dopuścili do czytania na sejmiku listów przysłanych przez znanych opozycjonistów: hetmana polnego S. Rzewuskiego i podczaszego koronnego Szczęsnego Czackiego⁹⁹. Posłami województwa kijowskiego zostali: podkomorzy lwowski Michał Zielonka, stolnik owrucki Józef Świeykowski, starosta romanowski Józef Lubomirski, podstoli nowogrodzki Józef Chorzewski (Charzewski), chorążyc kijowski (?) Potocki oraz Józef Goławiński, rotmistrz kawalerii narodowej¹⁰⁰.

W świetle korespondencji J. Stempkowskiego sejmik zakończył się sukcesem regalistów¹⁰¹. Należy jednak zauważyć, że początkowa planta uległa zasadniczej zmianie. Jedynym posłem, który znajdował się na pierwotnej liście był podstoli J. Chorzewski. Przypomnę, że J. Stempkowski jeszcze w końcu lipca nie był zorientowany co do zamiarów części pretendentów. Można sądzić, że sejmik był układany dopiero w sierpniu. Przyczyny tego stanu rzeczy mogły być przynajmniej dwie. Po pierwsze, zajęty innymi obowiązkami (dowództwo dywizji, Rada Nieustająca, komisja graniczna w ziemi chełmskiej) J. Stempkowski w ostatniej chwili

⁹⁵ J. Stempkowski do NN [A. Cieciszowskiego] z 21 VIII 1780, BCz, rkps 688, s. 465.

⁹⁶ VL, t. VIII, s. 582. *Osoby do Rady Nieustającej wybrane ex pluralitate*; J. Stempkowski do króla z 13 VIII 1782, BCz, rkps 688, s. 452.

⁹⁷ VL, t. VIII, s. 72. *Ustanowienie Rady Nieustającej* (artykuł 2).

⁹⁸ J. Stempkowski do króla z 21 VIII 1782 i do NN [A. Cieciszowskiego] z 21 VIII 1782, BCz, rkps 688, s. 461, 465.

⁹⁹ J. Stempkowski do króla z 21 VIII 1782, BCz, rkps 688, s. 461.

¹⁰⁰ [J. Stempkowski], *Posłowie z województwa kijowskiego* (aneks do listu z 21 VIII 1782), BCz, rkps 688, s. 463. J. Chorzewski występuje często jako podstoli czernihowski, w rzeczywistości był podstolim nowogrodzkim: *Urzędnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV-XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Janas i W. Kłaczewski, Kórnik 2002, s. 234. W źródłach Potocki pojawia się jako chorążyc kijowski, choć w XVIII w. (do 1785) żaden Potocki nie był chorążym kijowskim. Możliwe, że posłem był szambelan Adam Potocki.

¹⁰¹ J. Stempkowski do króla z 21 VIII 1782, BCz, rkps 688, s. 461. Por. A. Kamińska, *Stempkowski (Stępkowski) Józef Gabriel...*, s. 388.

włączył się w akcję sejmikową. Po drugie, kasztelan kijowski był na tyle pewny swej pozycji, że wcześniejsze przygotowania uważał za zbędne. Nie sposób odpowiedzieć, co okazało się czynnikiem decydującym. Możliwa jest jednak weryfikacja postaw politycznych kijowskiej reprezentacji sejmowej w 1782 r. Za podstawę posłużą sejmowe tabele jawnych głosowań nad poszczególnymi punktami opozycyjnego projektu Stanisława Kostki Potockiego *O rezolucjach Rady*, który związany był ze sprawą biskupa K. Sołtyka¹⁰². Uwzględniłem rezultaty głosowania (po dwa nad każdym punktem) nad pierwszym, drugim oraz czwartym punktem projektu, bo tylko w nich uczestniczyli wszyscy posłowie kijowscy. Wyniki były zawsze takie same. Za opozycyjnym projektem S. K. Potockiego głosowali podkomorzy lwowski M. Zielonka i podstoli J. Chorzewski. Zgodnie ze stanowiskiem regalistów wotowali czterej pozostali posłowie kijowscy¹⁰³. Zaskakuje fakt, że wśród parlamentarzystów popierających wniosek opozycji był M. Zielonka, który posłował już w 1780 r. oraz J. Chorzewski – jedyny poseł uwzględniony w pierwotnej planicie. Wiadomo, że J. Chorzewskiego rekomendował metropolita unicki Jason Smogorzewski. Był on jednym z czwórki posłów kijowskich, którzy uczestniczyli w sejmiku deputackim 1783 r. (nie przybyli M. Zielonka i J. Lubomirski). Wówczas to „regalistyczną” relację z sejmu składał stolnik owrucki J. Świeykowski¹⁰⁴. Nasuwa się wniosek, że wybór J. Chorzewskiego i M. Zielonki był nie tylko wynikiem starań opozycji, lecz także konsekwencją braku orientacji twórców planty lub decydentów sejmikowych w poglądach kandydatów na sprawę biskupa K. Sołtyka.

Ostatnim punktem oceny sejmiku przedsejmowego z 1782 r. jest instrukcja poselska. J. Stempkowski pisał do króla, że pilnował do końca jej kształtu. Stwierdził, iż nie zawierała ona nic istotnego. Największe emocje wzbudziły zarzuty wobec Fryderyka Moszyńskiego, którego kompania sprowadzająca sól z Galicji doprowadziła do znacznej zwwyżki cen¹⁰⁵. Znany mi ekscerpt

¹⁰² A. Stroynowski, *op. cit.*, s. 163–164; W. Filipczak, *Ekonomie litewskie w polityce sejmikowej Stanisława Augusta po upadku Antoniego Tyzenhauza (1780–1783)*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2006, R. V, nr 1 (9), s. 272–273.

¹⁰³ Projekt jp lubelskiego i zbieranie nań wotów (tabele jawnych głosowań), AGAD, ZP 108, k. 30v, 34v, 47v, 51v, 82v, 86v.

¹⁰⁴ J. Stempkowski do króla z 20 VII 1783, BCz, rkps 688, s. 547.

¹⁰⁵ J. Stempkowski do króla z 21 VIII 1782, BCz, rkps 688, s. 461. Na temat roli F. Moszyńskiego w handlu solą: Ł. Kądziela, *Miedzy zdradą a służbą Rzeczypospolitej. Fryderyk Moszyński 1792–1793*, Warszawa 1993, s. 35–36.

z instrukcji województwa kijowskiego z 1782 r. pozwala zweryfikować opinię kasztelana kijowskiego. Wśród aż 54 punktów zdecydowanie dominują zagadnienia lokalne i prywatne. Za sukces regalistów można uznać punkt dotyczący wprowadzenia pensji deputackich – z dochodów dóbr pojezuickich, po odtrąceniu wydatków na edukację¹⁰⁶ (pkt 17). Istotnymi punktami w sprawach ogólnopanstwowych były: podział Trybunału Koronnego na osobne trybunały dla Małopolski i Wielkopolski (pkt 18), skrócenie czasu poświęcanego na wybór konsyliarzy Rady Nieustającej i przedłużenie obrad sejmowych (pkt 48)¹⁰⁷. Postulaty te uważam za neutralne politycznie. Drugi był właściwie powtórzeniem pomysłów z instrukcji 1780 r. Instrukcja kijowska w 1782 r. nie mogła się podobać królowi ze względu na rozwlekłość i nasycenie sprawami partykularnymi. Jednak jej polityczny wydźwięk nie powinien wywoływać niepokoju na dworze.

Ważnym problemem, który wymaga wyjaśnienia, jest skład personalny obozu dworskiego w województwie kijowskim. Czytając korespondencję krajową Stanisława Augusta, można odnieść wrażenie, iż regaliści kijowscy byli kierowani jednoosobowo przez J. Stempkowskiego. Jedynie w powiecie owruckim zaznaczyła się bardziej samodzielna rola rodziny Pawszów, z podkomorzym Janem na czele. Należy jednak pamiętać, że w 1786 r. sędzia ziemski owrucki Michał Pawsza był sojusznikiem hetmana F. K. Branickiego¹⁰⁸. Czy rzeczywiście kasztelan kijowski mógł działać tak samodzielnie? Taka koncepcja nie wydaje się możliwa do przyjęcia. Wiemy, że w latach 1781–1782 kasztelan kijowski jako konsyliarz Rady Nieustającej nie mógł osobiście uczestniczyć w sejmikach. Agnieszka Kamińska, pisząc o działaniach J. Stempkowskiego w roli przywódcy kijowskich regalistów w połowie lat osiemdziesiątych (po objęciu w 1785 r. urzędu wojewody kijowskiego), jako jego współpracowników wymienia: Bierzyńskich, sędziego ziemskiego żytomierskiego Adama Bukara, chorążego żytomierskiego, później kijowskiego (Stanisława) Kajetana Giżyckiego oraz podkomorzego kijowskiego Łukasza Tadeusza Rybińskiego¹⁰⁹. Spróbuję ustalić, czy obraz ten jest adekwatny również dla początku lat osiemdziesiątych. Niestety, najwcześniejsze informacje dotyczące personalnego układu sił w województwie

¹⁰⁶ Ekscerpt z instrukcji kijowskiej z 1782 r., AGAD, ZP 126, k. 137–140v.

¹⁰⁷ Ekscerpt z instrukcji kijowskiej z 1782 r., AGAD, ZP 126, k. 138, 140.

¹⁰⁸ J. Stempkowski do króla z 28 VIII 1786, BCz, rkps 930, s. 599; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 55.

¹⁰⁹ A. Kamińska, *Stempkowski (Stępkowski) Józef Gabriel...*, s. 389.

dotyczą dopiero przygotowań do sejmiku elekcji kandydatów na podkomorzego żytomierskiego z lipca 1783 r.

Celowo ograniczę się do sejmiku elekcyjnego. Pominę poprzedzające go sejmiki: deputacki, na którym złożono, wspomnianą już, relację z sejmu 1782 r. i gospodarski (miał mniejsze znaczenie dla interesującego mnie aspektu wydarzeń). Przygotowania do sejmików deputackich odbywały się już według nowego systemu, wzmiankowanego we wstępnej części artykułu. Kluczową rolę odgrywał w nim „triumwirat” – Michał Mniszech, Stanisław Szczesny Potocki i Józef Stempkowski. Planta sejmikowa była układana u M. Mniszcha, w Wiśniowcu, w obecności „wojewodów ruskich” (oprócz S. S. Potockiego mógł być obecny L. Wilga). Następnie przeniesiono się do Łabunia. Z wpływowych obywateli kijowskich oczekiwano tam m. in. kasztelana żytomierskiego Onufrego Bierzyńskiego i Kaliksta Ponińskiego. Planta ułożona w Wiśniowcu dotyczyła 5 województw ukraińskich (czernihowskie, wołyńskie, kijowskie, podolskie, braclawskie) i ziemi chełmskiej¹¹⁰.

O śmierci „nieodżałowanego” Józefa Jakubowskiego, podkomorzego żytomierskiego, J. Stempkowski donosił królowi pod datą 9 czerwca 1783 r. W czerwcu tego roku kasztelan kijowski wymienił 4 pretendentów do wakansu. Negatywnie oceniany był Michał Trzeciak, który tradycyjnie cieszył się poparciem wojewody łęczyckiego Szymona Dzierzbickiego (związanego z ambasadorem Ottonem von Stackelbergiem)¹¹¹. Kolejny kandydat, Kajetan Giżycki, chorąży żytomierski, znany nam już korespondent I. Potockiego z 1780 r., pochodził z Mazowsza i był synem kasztelana wyszogrodzkiego Bartłomieja¹¹². Najstarszy syn K. Giżyckiego od 1781 r. służył w Gabinetcie królewskim, dbając przy okazji o interesy ojca¹¹³. Zabiegając u króla o podkomorstwo, K. Giżycki powoływał się na swe zasługi na funkcji deputackiej i jako wiernego monar-

¹¹⁰ J. Stempkowski do króla z 20 VI 1783, BCz, rkps 688, s. 493–494; S. S. Potocki do M. Poniatowskiego z 22 VI 1783, BCz, rkps 683, s. 401–403.

¹¹¹ J. Stempkowski do króla z 9 VI 1783, BCz, rkps 688, s. 482. Por. W. Filipczak, *Sejm 1778 roku...*, s. 90.

¹¹² J. Stempkowski do króla z 20 VI 1783, BCz, rkps 688, s. 497; W. Konopczyński, *Giżycki Bartłomiej*, [w:] PSB, t. VIII, Wrocław 1959–1960, s. 20–21.

¹¹³ Kajetan Giżycki do [Adama Cieciszowskiego] z 29 VII 1781, BCz, rkps 663, s. 93; Król do J. Stempkowskiego z 16 VI 1783, BCz, rkps 688, s. 486. O udziale chorążycza Giżyckiego w pracach Gabinetu nie pisała Maria Rymaszyna (*Gabinet Stanisława Augusta*, Warszawa 1962).

sze posła w 1778 r.¹¹⁴ Choraży żytomierski cieszył się poparciem Szczęsnego Potockiego¹¹⁵. J. Stempkowski nie zgłaszał zastrzeżeń wobec jego osoby. Uważał jednak, że jako człowiek nowy w województwie może poczekać na wakans. Za najlepszego kandydata kasztelan kijowski uważał Józefa Bierzyńskiego, eks-pisarza ziemskiego, zięcia podkomorzego owruckiego J. Pawszy¹¹⁶. J. Bierzyński był bratem kasztelana żytomierskiego O. Bierzyńskiego. Król podobno obiecał eks-pisarzowi żytomierskiemu pierwsze wakujące podkomorstwo w czasie pobytu w Łabuniu¹¹⁷ (listopad 1781). Na kilka dni przed sejmikiem J. Stempkowski ostrzegał, iż pominięcie J. Bierzyńskiego spowoduje, że będzie miał przeciwko sobie całe województwo. Była to reakcja na opowieści K. Giżyckiego, że załatwił już sobie wakans w Warszawie¹¹⁸. W rzeczywistości król zalecał chorążemu żytomierskiemu współdziałanie w tej sprawie z J. Stempkowskim i J. Bierzyńskim¹¹⁹. Przed sejmikiem za czwartego pretendenta uchodził sędzia ziemski kijowski Michał Trypolski¹²⁰.

Sejmik podkomorski odbył się 17 lipca 1783 r. w Żytomierzu. Nastroje były bojowe, liczono się z rozlewem krwi. Według relacji J. Stempkowskiego, z trzech powiatów przybyło przeszło 3000 szlachty. Można mieć wątpliwości co do rzetelności tej informacji. Chodziło raczej o podkreślenie zasług kasztelana kijowskiego, który potrafił doprowadzić obrady do końca w ciągu 15 minut. Człowiekiem F. K. Branickiego na sejmiku był płk Konstanty Janikowski (uzyskał od hetmana wieś w województwie), który jednak nie ingerował w przebieg obrad¹²¹. Kandydatami jednocześnie wybrani zostali M. Trzeciak, K. Giżycki, stolnik kijowski

¹¹⁴ Kajetan Giżycki do króla z czerwca 1783, BCz, rkps 663, s. 95–97.

¹¹⁵ Stanisław Szczęsny Potocki do króla z 25 VI 1783, BCz, rkps 683, s. 409.

¹¹⁶ J. Stempkowski do króla z 20 VI 1783, BCz, rkps 688, s. 497.

¹¹⁷ J. Stempkowski do króla z 9 VI 1783, BCz, rkps 688, s. 482; Król do Stanisława Szczęsnego Potockiego z 9 VII 1783, BCz, rkps 683, s. 419–420.

¹¹⁸ J. Stempkowski do króla z 14 VII 1783, BCz, rkps 688, s. 527–528.

¹¹⁹ Król do Kajetana Giżyckiego z 3 VII 1783, BCz, rkps 663, s. 99.

¹²⁰ J. Stempkowski do króla z 20 VI 1783, BCz, rkps 688, s. 496. Błędna jest informacja, że sędzią ziemskim kijowskim był od 1781 r. H. Chojewski (*Urzednicy województw kijowskiego i czernihowskiego...*, s. 57). Sejmik elekcyjny po śmierci Michała Trypolskiego zebrał się 20 VIII 1784: Laudum sejmiku w Żytomierzu z 20–21 VIII 1784, BCz, rkps 730, s. 427–428.

¹²¹ J. Stempkowski do króla z 17 VII 1783, BCz, rkps 688, s. 531. Na temat K. Janikowskiego zob.: W. Szczygielski, *Janikowski Konstanty*, [w:] PSB, t. X, Wrocław 1962–1963, s. 517–518; H. Żerek-Kleszcz, *Postowie łęczyccy 1764–1792 i ich status majątkowy*, „Acta Universitatis Lodziensis” 2001, Folia Historica 72, s. 145.

Felicjan Głębocki i J. Bierzyński. M. Trzeciak podobno miał poparcie tylko ze strony szlachty czynszowej, przysłanej przez podczaszego koronnego Szczęsnego Czackiego i Olizarów. Wybór uzyskał dzięki „miłosierdziu” J. Stempkowskiego i to pod warunkiem, że nie będzie starał się u króla o urząd. K. Giżycki zgodził się czekać na wakans kolejnego podkomorstwa. F. Głębocki został wybrany jedynie „dla ceremonii i liczby”¹²².

Potwierdzeniem relacji kasztelana kijowskiego (a przynajmniej jej części) jest list, jaki wystosowali do króla uczestnicy sejmiku. Powołano się w nim na oświadczenie M. Trzeciaka, że nie będzie zabiegał o urząd i proszono o podkomorstwo dla J. Bierzyńskiego. Wśród podpisanych znajdowali się m. in. kasztelan żytomierski O. Bierzyński, podkomorzy owrucki J. Pawsza, chorąży K. Giżycki, sędzia ziemski owrucki M. Pawsza, stolnik kijowski F. Głębocki, stolnik owrucki J. Świeykowski, podsędek kijowski Antoni Wiczfiński, brygadier Stefan Lubowidzki, cześnik kijowski Mikołaj Proskura, pisarz ziemski kijowski Teodor Paszkowski, wojski kijowski Kazimierz Trypolski oraz marszałek sejmiku Szymon Jakubowski, komornik ziemski żytomierski. Przesyłając królowi to pismo, J. Stempkowski ponawiał wcześniejsze prośby w sprawie wakansu¹²³. Awans J. Bierzyńskiego na podkomorstwo żytomierskie kończył pewien etap kształtowania się ugrupowania regalistycznego na tym terenie. J. Bierzyński stanie się z czasem drugim, po J. Stempkowskim, najwybitniejszym przedstawicielem obozu dworskiego w województwie¹²⁴.

W latach 1780–1782 niekwestionowanym przywódcą regalistów na Kijowszczyźnie był J. Stempkowski. Praktycznie monopolizował on kontakty ze Stanisławem Augustem i jego otoczeniem. Działaczami na szczeblu lokalnym byli: Bierzyńscy (Onufry i Józef), chorąży K. Giżycki (jako jeden z nielicznych miał własne kontakty w Warszawie), Pawszowie (Jan i Michał), podkomorzy żytomierski J. Jakubowski, podkomorzy kijowski Ł. T. Rybiński, sędzia ziemski żytomierski A. Bukar, podsędek żytomierski J. Moczulski, podsędek kijowski A. Wiczfiński, stolnik owrucki J. Świeykowski, pisarz ziemski żytomierski J. Zaleski, pisarz ziemski kijowski T. Paszkowski. Jednak M. Pawsza i T. Paszkowski w 1786 r.

¹²² J. Stempkowski do króla z 17 VII 1783, BCz, rkps 688, s. 531–532.

¹²³ J. Stempkowski do króla z 18 VII 1783; szlachta województwa kijowskiego do króla z 17 VII 1783, BCz, rkps 688, s. 533–536.

¹²⁴ W. Szczygielski, *Referendum Trzeciomajowe...*, s. 260. O decyzji przyznania podkomorstwa J. Bierzyńskiemu król informował M. Mniszcha: Król do Michała Mniszcha z 23 VII 1783, BCz, rkps 673, s. 626.

poparli hetmana F. K. Branickiego¹²⁵, więc ich związki z obozem regalistycznym są dyskusyjne. Znaczącymi rodzinami na tym terenie byli Pruszyńscy (Stanisław był kasztelanem owruckim) i Ilińscy (Jan Kajetan był starostą żytomierskim)¹²⁶. Znaczne wpływy posiadał również unicki metropolita Jason Smogorzewski, na którego współdziałaniu z J. Stempkowskim zależało królowi¹²⁷.

Niewiele wiemy o postawach politycznych miejscowej magnaterii. Wiadomo, że Stanisław August uważał za przywiązanych do siebie synów wojewody kijowskiego Stanisława Lubomirskiego¹²⁸. Jeszcze mniej da się powiedzieć o Potockich (wyjawszy oczywiście Szczęsnego). W 1786 r. F. K. Branickiego na sejmiku poselskim w Żytomierzu wspomagali ludzie przysłani z dóbr starosty szczerzeckiego Piotra oraz starosty guzowskiego (Antoniego) Prota, który jednak nie uchodzi za opozycjonistę¹²⁹. Województwem kijowskim interesowały się także osoby związane z Wołyniem. Przykładem mogą być, wspominani już wcześniej, niechętny dworowi Szczęсны Czacki i aktywny niegdyś regalista K. Olizar.

Jeszcze w 1780 r. województwo kijowskie wydawało się obszarem o ugruntowanych wpływach regalistycznych. Stopniowo jednak sytuacja ulegała zmianie. Przyczyniała się do tego coraz częstsza obecność F. K. Branickiego w Białej Cerkwi. J. Stempkowski utrzymywał z nim poprawne relacje osobiste (wieloletnia znajomość, wspólne niegdyś walki przeciwko buntom chłopskim¹³⁰), co, jak się wydaje, było umiejętnie wykorzystywane przez hetmana wielkiego koronnego. Rzecz charakterystyczna, że najwcześniej obóz hetmański zaczął osiągać sukcesy na sejmikach deputackich, gdzie stosunek do kwestii politycznych mógł schodzić na dalszy plan. W czerwcu 1783 r. król wyrażał w liście do J. Stempkowskiego niezadowolenie z postawy dwóch ostatnich deputatów kijowskich. Gdy idzie o wybranego w 1782 r. M. Kalińskiego monarcha sugerował, że jest ślepo przywiązany do Branic-

¹²⁵ J. Stempkowski do króla z 28 VIII 1786, BCz, rkps 930, s. 599; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 55.

¹²⁶ *Urzędnicy województw kijowskiego i czernihowskiego...*, s. 81, 140; J. D. Ochocki, *Pamiętniki*, wyd. J. I. Kraszewski, t. I, Wilno 1857, s. 49–50.

¹²⁷ Król do J. Stempkowskiego z 10 VII 1783, BCz, rkps 688, s. 518.

¹²⁸ Król do K. Olizara z 2 VIII 1781, BCz, rkps 681, s. 389.

¹²⁹ J. Stempkowski do króla z 28 VIII 1786, BCz, rkps 930, s. 600; B. Zaleski, *op. cit.*, s. 55; Z. Zielińska, *Potocki Antoni Prot*, [w:] PSB, t. XXVIII, s. 133.

¹³⁰ W. Serczyk, *Hajdamacy*, Kraków 1972, s. 356, 362; T. Srogosz, *Początki budowy stronnictwa...*, s. 174–177; A. Kamińska, *Stempkowski (Stępkowski) Józef Gabriel...*, s. 386.

kiego¹³¹. W trybunale „z insynuacji” Białej Cerkwi wspierano wpływowych w województwie Trypolskich w sprawie z lojalnym wobec króla chorążym M. Trzeciakiem¹³². W kontekście działań opozycji wspomnieć należy o rodzinie Proskurów. Wpływy hetmana stopniowo rozszerzały się na sejmiki poselskie. We wrześniu 1782 r. F. K. Branicki w liście do S. Rzewuskiego chwalił się, że „robił” posłów „od Kijowa, aż do Łęczycy”¹³³. Nie były to twierdzenia gołosłowne, o czym świadczy postawa dwóch posłów kijowskich, wspierających wniesienia opozycji. Cytowana wcześniej opinia K. Olizara, że dzięki umiejętnej polityce J. Stempkowskiego województwo kijowskie jest wolne od intryg [opozycji], straciła aktualność.

Na koniec chciałbym odnotować próbę podważenia dominującej pozycji kasztelana kijowskiego, do której doszło w połowie 1783 r. Stanisław Szczęśny Potocki starał się zdyskredytować J. Stempkowskiego w oczach Stanisława Augusta. Wojewoda ruski oskarżał kasztelana kijowskiego o koneksje z F. K. Branickim. Tłumaczył to obawą J. Stempkowskiego o utratę wpływów w wyniku częstych wizyt G. Potemkina w Białej Cerkwi¹³⁴. Wątpliwości budziła też kwestia zaległych pieniędzy za furaż dla wojsk rosyjskich. „Pretensje” w tej sprawie cztery lata wcześniej przekazał sejmik, na wniosek Ł. T. Rybińskiego, na rzecz J. Stempkowskiego (jako rekompensatę usług sejmikowych). Teraz kontakty z G. Potemkinem miały kasztelanowi ułatwić odzyskanie tych pieniędzy. Król wierzył jednak w wyjaśnienia J. Stempkowskiego w tej kwestii, odrzucając, jak się wydaje, insynuacje Szczęsnego Potockiego¹³⁵. W tym czasie unicki metropolita J. Smogorzewski ogłaszał kijowskim obywatelom, iż król „nie byłby daleki, żeby nie jedna głowa [J. Stempkowskiego – W. F.] robiła w województwie”¹³⁶. Kasztelan kijowski zdołał obronić pozycję lidera miejscowych regalistów. Jednak dzieje rywalizacji o wpływy w województwie kijowskim w latach 1783–1786 to problem wymagający odrębnego omówienia.

¹³¹ Król do J. Stempkowskiego z 28 VI 1783, BCz, rkps 688, s. 503.

¹³² K. Olizar do króla z 10 XII 1782 i bilet z 9 XII 1782, BCz, rkps 681, s. 533–535. Na temat znaczenia Trypolskich w województwie kijowskim zob.: J. D. Ochocki, *Pamiętniki*, t. I, s. 61–62.

¹³³ Franciszek Ksawery Branicki do Seweryna Rzewuskiego z 17 IX 1782, Archiwum Państwowe w Krakowie, Archiwum Podhoreckie, sygn. II 2/5, nr 46.

¹³⁴ S. S. Potocki do króla z 16 VII 1783, BCz, rkps 683, s. 429–433.

¹³⁵ Król do S. S. Potockiego z 28 VII 1783, BCz, rkps 683, s. 439–442; J. Stempkowski do króla z 20 VII 1783, BCz, rkps 688, s. 544.

¹³⁶ J. Stempkowski do króla z 6 VII 1783, BCz, rkps 688, s. 513.

WITOLD FILIPCZAK

The Royalist Party in the Kiev Voivodeship 1780–1782

The article discusses the course of sejmik campaigns in the Kiev voivodeship from 1780 to 1782. It shows the activities of the royalist party led by Castellan of Kiev, Józef Stempkowski, who completely controlled the progress of deputational and pre-sejm sejmiks in Zhytomyr (Żytomierz was the city where sejmiks assembled in the Kiev voivodeship) in 1780. The journey to Ukraine made by King Stanisław August Poniatowski in 1781 was supposed to strengthen the position of local royalists. Yet the influence of the opposition became noticeable in 1782. Its leader Great Crown Hetman Franciszek Ksawery Branicki may have capitalized on his marriage (in 1781) to Aleksandra Engelhardt, a natural daughter of Empress Catherine II. The results of voting on particular issues during the Sejm of 1782 make it possible to discuss the political views of the Kiev envoys. Analyzing the course of the sejmiks from 1780 to 1782 and of the electoral sejmik in 1783, the author depicts the leading members of the royalist party in the Kiev voivodeship.

Translated by
DOROTA FILIPCZAK